received: 11.07.2013
accepted: 17.12.2013

Ptaki Śląska (2013) 20: 83–87
ISSN: 0860-3022

Puszczyk mszarny *Strix nebulosa* – nowy gatunek sowy na Śląsku

Great Grey Owl *Strix nebulosa* – new owl species in Silesia

Henryk Dec

Marek Stajszczyk
e-mail: marekstajszczyk@wp.pl

W dniach 25 marca – 2 kwietnia 2008 r., jednego puszczyka mszarnego obserwowano w rejonie wsi Tłustoręby (gm. Niemodlin, pow. opolski, woj. opolskie), na terenie Nadleśnictwa Tułowice, w zachodniej części Równiny Niemodlińskiej, ok. 1,3 km na wschód od Nysy Kłodzkiej. Ptak został zauważony przez 12-letniego Adriana Deca, który poinformował o tym fakcie Henryka Deca (dziadka). Puszczyk przebywał na jednej z suchych gałęzi w dolnej części świerka, rosnącego przy ogrodzeniu leśniczówki. Pierwsze wrażenie obserwatorów było oszołamiające: wielka sowa z dużą okrągła głową i małymi żółtymi oczami. Ptak był obserwowany z odległości ok. 10 m. Nie wykazywał żadnych oznak niepokoju, a jedyną oznaką jego aktywności było obracanie głową w różne strony. Wykonano wówczas pierwsze fotografie, dokumentujące to stwierdzenie (fot. 1). W kolejnych dniach sowa była nadal obserwowana w otoczeniu leśniczówki, najchętniej przesiadując na wspomnianym świerku. W momentach większej aktywności, notowano ją np. siedzącą na betonowym słupku ogrodzenia. Wg relacji jednego z okolicznych mieszkańców, „wielką sowę" widziano siedzącą na moście na Nysie Kłodzkiej w sąsiedniej wsi Krasna Góra, ok. 1,5 km od miejsca stwierdzenia przy leśniczówce Tłustoręby.

Mała płochliwość tego osobnika umożliwiła wykonanie dokumentacji fotograficznej (H. Dec). Stwierdzenie powyższe uzyskało akceptację Komisji Faunistycznej (2013a). Jest to pierwsze stwierdzenie puszczyka mszarnego na Śląsku, a jednocześnie jest to najdalej na południowy zachód wysunięte miejsce obserwacji tego gatunku w Europie Środkowej (Stajszczyk 2013).

Puszczyk mszarny jest gatunkiem holarktycznym, typowym dla borealnych obszarów Eurazji i Ameryki Północnej (del Hoyo et al. 1999). Większość jego areału obejmuje strefę tajgi. Zasiedla starsze, często wilgotne drzewostany, w sąsiedztwie terenów otwartych (Riabitsev 2002). Zwarty areał puszczyka mszarnego w Eurazji rozciągał się do niedawna od północnej Norwegii i środkowej Szwecji na zachodzie, po Kamczatkę i Sachalin na wschodzie, a na południe sięgając do rejonu Petersburga, Moskwy, południowej części gór Ural, na zachodzie Syberii docierając do okolic Tiumenia i Omska, dalej na wschód zajmując Ałtaj, północną część Mongolii i Chin (Mandżuria) oraz Kraj Ussuryjski (Ivanov 1976, Mikkola 1983, Knystautas & Śibnev 1987). Izolowana populacja puszczyka mszarnego zasiedlała od co najmniej XIX w. dorzecze Prypeci i górnej Narwi oraz górnej Dźwiny i Niemna (K. Tyzenhaus, w: Sokołowski 1972, Taczanowski 1873, w: Pukinskij 2005, Dolbik 1959, N. Czerkas & J. Zawadzki, w: Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W Ameryce Północnej gatunek ten występuje od Alaski i północnej Kanady, po Manitobę i Minnesotę na pograniczu Kanady ze Stanami Zjednoczonymi, natomiast w Górach Skalistych dociera na południe przez Oregon do pasma Sierra Nevada w środkowej części Kalifornii (Udvardy 1977, Alderfer 2006).

Puszczyk mszarny jest generalnie gatunkiem osiadłym, ale w okresach jesienno – zimowych część osobników, zwłaszcza w sezonach o niskiej liczebności gryzoni, zalatuje poza granice areału lęgowego, zarówno na północ, w tundrę, jak i na południe, w strefę lasów liściastych i lasostepu (Ivanov 1976, Rogatsheva 1988, Riabitsev 2002, Alderfer 2006). W Europie najdalej na południe został stwierdzony w styczniu 1995 r. na zachodzie Słowenii (Mikuletić 2000), ok. 1100 km na południowy zachód od najbliższych znanych w tym czasie lęgowisk w białoruskiej części Puszczy Białowieskiej oraz w dorzeczu Prypeci na środkowym Polesiu, tj. na pograniczu białorusko – ukraińskim (Klakotski i Vadkovski 1989, N. Czerkas, w: Tomiałojć i Stawarczyk 2003).

W obecnych granicach Polski w ostatnich 150 latach, puszczyk mszarny był notowany wyłącznie na wschodzie i północy kraju: w XIX w. zalatujące osobniki odnotowano dwukrotnie - ok. 1865 r. na Pomorzu Gdańskim i w grudniu 1872 r. koło Chełma na Lubelszczyźnie (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Stwierdzenie z marca 1832 r., dokonane na terenie tzw. Prus Wschodnich, dotyczy prawdopodobnie obszaru dzisiejszej Litwy (Mebs 1987). W XX w. po obecnie polskiej stronie Puszczy Białowieskiej obserwowano tylko pojedyncze dorosłe osobniki w czerwcu 1953 r. oraz wielokrotnie w latach 1985 – 1997 oraz dwukrotnie w 2003 r. i jednorazowo w 2007 r. (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Komisja Faunistyczna 2004, Komisja Faunistyczna 2008).

Poza Puszczą Białowieską na przełomie XX i XXI w. udokumentowano trzy dalsze krajowe stwierdzenia pojedynczych przedstawicieli tego gatunku: w kwietniu 1991 r. pod Radymnem w rejonie Przemyśla (Tomiałojć & Stawarczyk 2003), w kwietniu 2003 r. zastrzelono (!) ptaka w otulinie Poleskiego Parku

Narodowego (Wójciak i in. 2005) oraz w październiku 2006 r. widziano go koło Lubartowa, w środkowej części Lubelszczyzny (T. Buczek, w: Komisja Faunistyczna 2011).

W maju 2010 r. wykryto lęgi 2 par puszczyka mszarnego w Lasach Sobiborskich na wschodzie Lubelszczyzny (Keller i in. 2011, J. Melchior i inni, za: Komisja Faunistyczna 2011). Były to pierwsze lęgi tej sowy na obecnym terytorium Polski.

Wiosną 2012 r. znaleziono w Lasach Sobiborskich 7 par z gniazdami, a sąsiednich Lasach Włodawskich wykryto kolejną parę z pisklętami (B. Woźniak, w: Komisja Faunistyczna 2012, S. Aftyka, w: Komisja Faunistyczna 2013c).

W 2013 r. potwierdzono gniazdowanie co najmniej 5 par puszczyka mszarnego w Lasach Sobiborskich i 2 par w Lasach Włodawskich (S. Śliwiński, K. Kasperek i in., w: Komisja Faunistyczna 2013b, T. Chodkiewicz – inf. ust.), zaś pojedyncze osobniki sfotografowano 20 czerwca w Puszczy Knyszyńskiej na Podlasiu (Robert Kapowicz, w: www.clanga.com >> galeria foto) oraz 4 października w okolicach Mielca, woj. podkarpackie (Mateusz Kupiec, w: www.clanga.com >> galeria foto).

Fot.1. Pierwszy obserwowany na Śląsku puszczyk mszarny w Tłustorębach, marzec 2008 (fot. H. Dec)

Photo 1. First Silesian Great Grey Owl in Tłustoręby village, March 2008

Obecność tej sowy na Śląsku jest ściśle związana z notowanym od lat 60. XX w. wzrostem liczebności i wyraźnym rozszerzaniem europejskiego areału puszczyka mszarnego w kierunku południowym. W ostatnich latach nastąpiło prawdopodobnie połączenie dotychczas izolowanej populacji, egzystującej nielicznie na terytorium obecnej Białorusi, z głównym obszarem występowania gatunku, którego południowa granica w Europie w latach 70. XX w. przebiegała od południowej Finlandii, przez tereny w rejonie Smoleńska, następnie Tatarską Autonomiczną Republikę i dalej ku środkowej części gór Ural (Ivanov 1976). W wyniku ekspansji puszczyk mszarny zaczął gniazdować w południowej Norwegii i Szwecji oraz w centralnej części europejskiej Rosji, gdzie zasiedlił centralną część Federacji Rosyjskiej, łącznie z okolicami Riazania oraz w Baszkirii (Pukinskij 2005, Ławicki i in. 2013). Populacja białoruska wyraźnie wzrosła liczebnie i na przełomie XX i XXI w. liczyła 50 – 100 par, a obecnie oceniana została na 100 – 250 par (Gritshik 2006, Ławicki i in. 2013). Jako lęgowy, puszczyk mszarny pojawił się w 1985 r. w ukraińskiej części Polesia, zasiedlił także obszar Wołynia, a obecnie kolonizuje tereny nad Dnieprem, docierając na południu do rejonu Kijowa. Wielkość populacji ukraińskiej oceniana jest na 60 – 110 par (Balashov i in. 1987, Ławicki i in. 2013). W ostatnich latach ponownie obserwowany był w republikach nadbałtyckich: odnotowano jego lęg w Estonii, a pojedyncze ptaki lub pary obserwowano na Łotwie i Litwie (Ławicki i in. 2013).

Kontynuowanie przez puszczyka mszarnego ekspansji w kierunku południowo – zachodnim, skutkujące aktualnie powstaniem nowych stanowisk lęgowych m. in. na Polesiu Lubelskim oraz zarejestrowane pojawy w rejonie Białegostoku i Mielca, mogą doprowadzić do kolonizacji innych obszarów wschodniej-Polski: Podlasia, zwłaszcza północno-zachodniej części Puszczy Białowieskiej, Puszczy Knyszyńskiej, Augustowskiej i doliny Biebrzy oraz kompleksów leśnych na pograniczu Lubelszczyzny i Małopolski, np. Puszczy Solskiej i Lasów Janowskich. Niewykluczone są dalsze pojawy puszczyka mszarnego w innych regionach Polski, w tym w Karpatach i Sudetach (Stajszczyk 2013).

Summary

Between the 25th March and 2nd April 2008, in Tłustoręby village (a village in Niemodlin community, Opole Voivodeship), one Great Grey Owl *Strix nebulosa* was observed. It is the first record of this species in the Silesia region. Since the 1960s, this boreal species has been showing the increase in number and the expansion of breeding area in Scandinavia and Eastern Europe. Since 2010, a few breeding pairs of this species have been recorded in the eastern part of the Lublin region (Eastern Poland), and in 2013 single individuals were observed near Białystok (Podlasie region) and Mielec (Podkarpacie region). Subsequent records of this owl species are highly probable in other parts of Poland and Central Europe.

Literatura

Alderfer J. 2006. Complete birds of North America. National Geographic Society. Washington.

Balashov L.C., Popovitsh S.J. i **Petrusenko A.A.** 1987. Poleskij zapovednik. w: Kotiatsy I.A. i Protshenko D.I. (red.) Zapovedniki Ukrainy i Moldavii. Mysl. Moskva.

Dolbik M.S. 1959. Pticy Belorusskogo Polesia. Izdatelstvo Akademii Nauk BSSR. Minsk.

Gritshik V.V. 2006. Borodata neyasyt. w: Dubovik i in. (red.) Krasnaya kniga Respubliki Belarus. Minsk.

del Hoyo J., Elliott A. i **Sargatal J.** (eds.) 1999. Handbook of the Birds of the World. 5. Barn-owl to Hummingbirds. Lynx Edicions. Barcelona.

Ivanov A.I. 1976. Katalog ptic SSSR. Izdatelstvo Nauka. Leningrad.

Keller M., Chodkiewicz T. i **Woźniak B.** 2011. Puszczyk mszarny *Strix nebulosa* nowym gatunkiem lęgowym w Polsce. : Ornis Polonica. 52,2.

Klakotski V.P. i **Vadkovski V.B.** 1989. Pripiatskij zapovednik.: Antonov E.M. i Bershkinkas V.B. (red.) Zapoviedniki Pribaltiki i Belorusi. Mysl. Moskva.

Komisja Faunistyczna. 2004. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2003. Notatki ornitologiczne. 45, 3.

Komisja Faunistyczna. 2008. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2007. Notatki ornitologiczne. 49, 2.

Komisja Faunistyczna. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. Ornis Polonica. 52, 2.

Komisja Faunistyczna. 2012. *Strix nebulosa*, nr 12546. http://www.komisjafaunistyczna.pl/kf-pl/kfw_p6_archiwum12.htm

Komisja Faunistyczna. 2013a. *Strix nebulosa*, nr 12968. http://www.komisjafaunistyczna.pl/kf-pl/kfw_p5_orzeczenia.htm

Komisja Faunistyczna. 2013b. S*trix nebulosa*, nr 13054. http://www.komisjafaunistyczna.pl/kf-pl/kfw_p5_orzeczenia.htm

Komisja Faunistyczna. 2013c. *Strix nebulosa*, nr 13272. http://www.komisjafaunistyczna.pl/kf-pl/kfw_p5_orzeczenia.htm

Knystautas A.J.V. i **Śibnev J.B.** 1987. Die Vogelwelt Ussuriens. A. Ziemsen Verlag. Wittenberg Lutherstadt.

Ławicki Ł., Abramćuk A.V., Domashevsky S.V., Paal U., Solheim R., Chodkiewicz T. i **Woźniak B.** 2013. Range extension of Great Grey Owl in Europe. Dutch Birding. 35: 145 - 154.

Mebs T. 1987. Alle europaischen Eulen und Kauze. Franckh-Kosmos. Stuttgart.

Mikkola H. 1983. Owls of Europe. T i AD Poyser. London.

Mikuletić J. 2000. Prvo opazovanje bradate sove Strix nebulosa v Sloveniji Acrocephalus. 21: 79 – 80.

Pukinskij J.V. 2005. Borodataya neasyt *Strix nebulosa*. Butev i in. (red.) Pticy Rosiji i sopredelnyh regionov: sovobraznye – diatleobraznye. Tovarishstestvo nautshnyh izdanii KMK. Moskva.

Riabitsev V.K. 2002. Pticy Urala, Priuralia i Zapadnoy Sibiri. Izdatelstvo Uralskogo universiteta. Ekaterinburg.

Rogatsheva E.V.1988. Pticy sredney Sibiri. Nauka. Moskva.

Sokołowski J. 1972. Ptaki ziem polskich. T.2. PWN. Warszawa.

Stajszczyk M. 2013. Mszarny w ekspansji. Ptaki Polski. 2: 17 - 21.

Svensson L., Mullarney K. i **Zetterstrom D.** 2012. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Multico Oficyna Wydawnicza. Warszawa.

Tomiałojć L. i **Stawarczyk T.** 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. T.II. PTPP pro Natura. Wrocław.

Udvardy M.D.F. i **Rayfield S.** 1977. The Audubon Society Field Guide to North American Birds. Western Region. Alfred A. Knopf, inc. New York.

Wójciak J., Biaduń W., Buczek T. i Piotrowska M. 2005. Atlas ptaków lęgowych Lubelszczyzny. Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne, Lublin.